

ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Κοσμάς Ψυχοπαίδης

Η εξέταση της κατάστασης των κοινωνικών επιστημών στο ελληνικό πανεπιστήμιο θα μπορούσε να έχει ως αφετηρία της κάποιες αξιολογικές εκτιμήσεις σχετικά με το πώς θα μπορούσαν, ή θα έπρεπε, να ήταν συγκροτημένες οι επιστήμες αυτές, με αναφορά στο βαθμό εκσυγχρονισμού της κοινωνίας μας και σε συγκριτικές εμπειρίες από άλλες κοινωνίες. Οπωσδήποτε τέτοιες εκτιμήσεις και συγκρίσεις είναι αναπόφευκτες ακόμα και αν κανείς θέσει απλώς ως στόχο του να κάνει έναν προσωρινό απολογισμό του τι έγινε στην Ελλάδα στο χώρο των κοινωνικών Επιστημών μετά το 1974. Ένας τέτοιος απολογισμός είναι σχετικά εύκολο σήμερα να γίνει, δεδομένου ότι σήμερα διαφαίνεται στο χώρο αυτό μια δομή, ένα διαρθρωτικό μοντέλο, ένα σύστημα σχέσεων και θεσμών. Η δομή αυτή έχει τις ρίζες της στην προδικτατορική περίοδο και στη δικτατορία. Κατά το διάστημα αυτό μπορεί να διακριθεί στην ελληνική ανώτατη εκπαίδευση ένας συγκροτημένος κοινωνικοεπιστημονικός πυρήνας, απομονωμένος ωστόσο από τις άλλες, άλλωστε ανύπαρκτες, κοινωνικές επιστήμες. Ήταν ένας πυρήνας οικονομικών επιστημών, δίπλα δε σε αυτόν υπήρχαν ελάχιστα θεσμικά κατοχυρωμένα πτυχία άλλων κατευθύνσεων, αλλά και αυτά χαρακτηρίζονταν από έναν έντονο νομικισμό. Και από πλευράς περιεχομένων στα θεωρητικά ερωτήματα που τίθενται σε ακαδημαϊκό επίπεδο παρατηρείται αυτή η έντονη έλξη του προβληματισμού των κατόχων των τότε "εδρών" κοινωνικών (ιδίως πολιτικών) επιστημών από τις νομικές επιστήμες και ιδιαίτερα το δημόσιο δίκαιο. Φυσικά οι συνθήκες επιλογής των πανεπιστημιακών δασκάλων κατά την περίοδο αυτή είναι ανώμαλες, και κατεξοχήν για τους κοινωνικούς επιστήμονες, οι δε δυνατότητες μετάδοσης γνώσης και διαλογικής επεξεργασίας της είναι πολύ περιορισμένες, συχνά δε ανύπαρκτες.

Μετά το 1974 παρατηρείται βαθμιαία μια, εν πολλοίς σπασμωδική, διαδικασία συγκρότησης των κοινωνικών επιστημών σε πανεπιστημιακό επίπεδο, με την ίδρυση νέων θέσεων κοινωνικών επιστημόνων και νέων αντικειμένων, χωρίς ωστόσο να διαφανεί μια συνολική αντίληψη για το χαρακτήρα των επιστημών αυτών, τη θέση τους στο πανεπιστημιακό μας σύστημα και τη σύνδεσή τους με την κοινωνία. Μια τέτοια αντίληψη δεν διαφαίνεται ούτε κατά τη δεκαετία του '80. Ωστόσο η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση της δεκαετίας αυτής επέτρεψε τη διοικητική διαμόρφωση των πρώτων τμημάτων κοινωνικών επιστημών στη χώρα μας, που βέβαια σε μεγάλο βαθμό προέκυψαν ως ανασυνθέσεις των προηγούμενων δομών. Οι συγκεκριμενοποιήσεις απόψεων και οι αποκρυσταλλώσεις προσπαθειών στο πεδίο αυτό είναι συνδεδεμένες μερικές φορές με τις συνειδητές προσπάθειες μεταρρυθμιστικών ομάδων, ενώ στις περισσότερες περιπτώσεις αποτελούν κατάληξη ανεξέλεγκτων διαδικασιών συγκρούσεων, συμβίβασμών, συγκλίσεων

ή και ευκαιριακών πολιτικών διευθετήσεων.

Η ιστορία των συνειδητών προσπαθειών μεταρρύθμισης είναι βέβαια συνδεδεμένη με το όνομα του Σάκη Καράγιωργα, και τις προσπάθειές του για την ανάπτυξη συγχρόνων τμημάτων κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα.

Αλλά η επίδραση των προσπαθειών αυτών, σε ό,τι τελικά επικράτησε ως το πραγματικό, υπήρξε δευτερεύουσα, σε σχέση με τους πιο καθοριστικούς παράγοντες που υπήρξαν, είτε οι προσπάθειες κατοχύρωσης και βελτίωσης του status ορισμένων ομάδων με ιδιαίτερες πολιτικές προσβάσεις στο νέο πανεπιστήμιο, είτε κίνητρα τοπικισμού, πολιτικές επιλογές βάσει της σκοπιμότητας να γίνουν νέα τμήματα μοιρασμένα σε πολλές γεωγραφικές περιοχές κ.λ.π. Εντονος είναι δηλαδή ο οργανικός - ιστοριστικός χαρακτήρας του συστήματος των Κοινωνικών Επιστημών που τελικά διαμορφώνεται και το οποίο μόνον ενμέρει και όχι καθοριστικά είναι αποτέλεσμα συνειδητών διαδικασιών και συνειδητών αποφάσεων.

Σήμερα, στις αρχές της δεκαετίας του '90, έχουμε πράγματι ένα σύστημα σε εθνικό επίπεδο που χαρακτηρίζεται από κενά και επικαλύψεις. Πολλά από τα στοιχεία ανάμειξης και έλλειψης διαφοροποιήσεων που προέκυψαν από την προϊστορία των τμημάτων επιβιώνουν με νέες μορφές στη νέα δομή. Ισχυρό είναι ακόμη το στοιχείο της ανάμειξης κοινωνικοεπιστημονικών περιοχών με νομικές περιοχές στα δύο μεγαλύτερα τμήματα Πολιτικής Επιστήμης, και τα δύο στην Αθήνα, που είναι συγκροτημένα σε συμβίωση με το δημόσιο, ιδιαίτερα το διεθνές, δίκαιο και τη διοικητική επιστήμη. Η επιστήμη της ιστορίας δε βρίσκει τον τόπο της σε ένα στρατηγικό σημείο του όλου συστήματος, διότι στις μεν φιλοσοφικές σχολές, (οι οποίες χωρίς ουδείς να διαμαρτυρηθεί, τελευταία δε η πολιτεία, δεν προέβησαν στην αναγκαία εξειδίκευση τμημάτων κατά ενιαίες επιστημονικές περιοχές) συστεγάζεται με ετερόκλητες άλλες επιστήμες σε τμήματα που προήλθαν από συγκόλληση, στις δε κοινωνικές επιστήμες δεν έχει βρει πλήρη θεσμική αναγνώριση, αλλά αναπαράγεται τρόπον τινά υπογείως μέσα σε τομείς άλλων τμημάτων, κυρίως της πολιτικής επιστήμης, αλλοιώνοντας έτσι και το χαρακτήρα των τμημάτων αυτών.

Πυρήνες κοινωνικοεπιστημονικού χαρακτήρα έχουν συγκροτηθεί και στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης που σε μεγάλο βαθμό θυμίζουν τις πρώην "έδρες". Στα Πανεπιστήμια της Κρήτης, του Αιγαίου, του Ιονίου, στο Αγρίνιο, αλλά και στα Πανεπιστήμια του κέντρου διαμορφώθηκαν, ή είναι υπό διαμόρφωση, τομείς και νέα τμήματα οικονομικής και πολιτικής επιστήμης, κοινωνιολογίας, κοινωνικής ανθρωπολογίας κ.ά. κατά τρόπο άναρχο και ασυντόνιστο. Τις περισσότερες φορές άρχισαν να λειτουργούν χωρίς να έχουν προσληφθεί οι καθηγητές ή να έχει καν διαμορφωθεί μια αντίληψη για το τί θα πρέπει εκεί να διδαχθεί.

Απαντούμε ακόμη τμήματα με ανεπίτρεπτους συνδυασμούς αντικειμένων, λ.χ. Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Κοινωνικής Πολιτικής και Γεωγραφίας. Παρατηρείται ακόμη παράλληλη ίδρυση δύο τμημάτων σε μια γνωστική περιοχή, διότι δεν έγινε δυνατόν να αποφασισθεί σε ποιο από τα ενδιαφερόμενα ιδρύματα θα πρέπει να ενταχθεί η ίδρυση του νέου τμήματος. Χαρακτηριστικό πρόσφατο παράδειγμα είναι τα δύο παράλληλα Τμήματα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης που ιδρύθηκαν στο Πάντειο

Πανεπιστήμιο και στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Ήδη αυτές οι παρατηρήσεις επιτρέπουν να σχηματίσουμε μια εικόνα των προβλημάτων κρίσης στο χώρο των κοινωνικών επιστημών. Τα προβλήματα αυτά κρίσης μπορούμε να τα προσεγγίσουμε ως μια σειρά ελλείψεων συνδέσεων μεταξύ κάποιων στοιχείων που θα μπορούσε ή θα έπρεπε να είχαν συσχετισθεί μεταξύ τους μέσα από πολιτικές πρακτικές βασισμένες σε έναν έλλογο διάλογο πάνω σε στόχους και περιεχόμενα της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Όπως διαπιστώσαμε η κρίση στην Ανώτατη Εκπαίδευση μπορεί πρώτον να κατανοηθεί ως κρίση συνοχής, δηλαδή ασάφεια ως προς τον χαρακτήρα και τις λειτουργίες των επιμέρους τμημάτων και της σχέσης μεταξύ τους. Αλλά δεύτερον είναι και κρίση σε σχέση με την έρευνα, με ερευνητικά Ινστιτούτα εντός και εκτός του Πανεπιστημίου. Κατεξοχήν αυτή η κρίση είναι μια κρίση στους μηχανισμούς αναστοχασμού πάνω στο ρόλο και στο χαρακτήρα του Πανεπιστημίου, ενώ ταυτόχρονα είναι και κρίση εσωτερικής αναπαραγωγής του Πανεπιστημίου, δεδομένου ότι αυτό δεν έχει αποκαταστήσει τη σύνδεση προς την έρευνα που επιτρέπει τη διαμόρφωση κριτικών, ερευνητικά προσανατολισμένων, κοινωνικών επιστημόνων αναγκαίων για την ίδια του τη στελέχωση.

Τρίτον η κρίση μπορεί να εντοπισθεί ως παράλειψη αποκατάστασης της σχέσης προς τη μέση εκπαίδευση. Σήμερα διαμορφώνονται προγράμματα ενδιαφέροντος κοινωνικών επιστημών στη μέση εκπαίδευση χωρίς γνωμοδότηση των πανεπιστημίων, κατά τρόπο ερασιτεχνικό και ανεπαρκή, κυκλοφορούν δε απαράδεκτα διδακτικά εγχειρίδια. Και εδώ υφίσταται κρίση αναπαραγωγής του πανεπιστημίου με την έννοια της κρίσης μέσα στις προϋποθέσεις να διαμορφωθούν τα κατάλληλα άτομα που θα γίνουν τα φοιτητικά μέλη του θεσμού.

Μπορούμε γενικεύοντας τα παραπάνω στοιχεία κρίσης να τα εντάξουμε τέταρτον στην οπτική μιας ευρύτερης κρίσης, της κρίσης της σχέσης του πανεπιστημίου με το ευρύτερο περιβάλλον του. Πρόκειται για την έλλειψη της σύνδεσης με τις ανάγκες της κοινωνίας για κοινωνικούς επιστήμονες, για την έλλειψη προγραμμάτων συνεργασίας των κοινωνικών επιστημόνων με επιστήμονες τεχνικούς, περιφερειολόγους, περιβαλλοντολόγους, με επιστήμονες στο χώρο της κοινωνικής ιατρικής και της κοινωνικής διοίκησης, δηλαδή για μια κρίση που αναφέρεται - ακριβώς επειδή αναφέρεται στη διατάραξη των σχέσεων του πανεπιστημίου με το περιβάλλον του - και στην ικανότητα της μετάδοσης της γνώσης που παράγεται στο πανεπιστήμιο προς το περιβάλλον αυτό. Τέλος ως έκφραση των παραπάνω στοιχείων κρίσης εντοπίζουμε την ίδια την κρίση στα πολιτικά συστήματα συντονισμού και καθοδήγησης, στην οποία ήδη αναφερθήκαμε, δηλαδή στην έλλειψη υποδοχής των προβλημάτων που παρουσιάζονται στις κοινωνικές επιστήμες στο πολιτικό σύστημα. Το Υπουργείο Παιδείας δεν περιέχει τους αναστοχαστικούς εκείνους μηχανισμούς που να επιτρέπουν τον διαρκή προβληματισμό πάνω στις σχέσεις που αναφέραμε και μάλιστα σε διάλογο ανοικτό προς τα πανεπιστήμια, τα σχολεία και την κοινωνία, αλλά αντιμετωπίζει ad hoc τα προβλήματα καθώς προκύπτουν σε όξυνση, ή καθώς αυξάνονται οι πιέσεις.

Από τις παραπάνω αναπτύξεις έγινε εμφανές ότι η έννοια της κρίσης είναι μια αξιολογική έννοια. Όταν λέμε ότι "θα πρέπει" να υπάρχει αντιστοιχία

μεταξύ των τμημάτων του συστήματος, ή του συστήματος και του κοινωνικού περίγυρου, της έρευνας κ.λ.π. ή ότι "θα πρέπει" να δημιουργηθούν νέα αναστοχαστικά στοιχεία, ή να αλλάξουν κάποιες σχέσεις, σημαίνει ότι τοποθετούμεθα αξιολογικά και πολιτικά ως προς το τί να αλλάξει και προς τα πού, σε αντιπαράθεση με αυτόν που θέλει τη διατήρηση της μη αντιστοιχίας, την αναβολή της αποκατάστασης της αντιστοιχίας και ολοκλήρωσης κάποιων σχέσεων. Σε κάθε επίπεδο ολοκλήρωσής του ένα σύστημα, όπως το πανεπιστημιακό, αναπαράγει συμφέροντα, και γι' αυτό έχει πολιτικό χαρακτήρα και είναι πρακτικό αίτημα να τεθεί αυτή η πολιτικότητα ανοιχτά ως πρόβλημα από τους δρώντες και να μην επικαλύπτεται ιδεολογικά.

Τα προβλήματα κρίσης που επισημάνανε αναπαράγονται και στο εσωτερικό των επιμέρους τμημάτων και τομέων Κοινωνικών Επιστημών. Στα τμήματα αυτά αναπαράγονται πρώτα τα γενικά χαρακτηριστικά της κρίσης του ελληνικού πανεπιστημίου. Από τον Νοέμβριο του 1984, οπότε εκκυκλοφόρησε ένα κείμενο πανεπιστημιακών, το οποίο έγινε γνωστό ως κείμενο των 62 και το οποίο επεσήμαινε προβλήματα κρίσης του πανεπιστημίου (συγγράμματα, ετεροαπασχόληση, βιβλιοθήκες, μεταπτυχιακά κ.ά.), ελάχιστα πράγματα έχουν αλλάξει και μάλλον προβλήματα έχουν προστεθεί. Όπως στο όλο πανεπιστημιακό σύστημα, παρουσιάζονται και στα κοινωνικο-επιστημονικά τμήματα τεράστιες επιστημονικές δυσαρμονίες, καθυστερήσεις, δυσκαμψία και έλλειψη διαλόγου. Αλλά επιπλέον εμφανίζονται στα τμήματα αυτά και ιδιαίτερα προβλήματα που συνδέονται με το χαρακτήρα των κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα. Τέτοια προβλήματα αναφέρονται στο ίδιο το πρόγραμμα σπουδών, το οποίο μέχρι προσφάτως επεδείκνυε μια ακαμψία να περιλάβει και μαθήματα που αναφέρονται σε σύγχρονα πρακτικά προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας και πολιτικής, ενώ στο θεωρητικό του μέρος χαρακτηριζόταν από "εγχειριδιακά" και εγκυκλοπαιδικά περιεχόμενα ακατάλληλα για δημιουργικές επεξεργασίες των διδασκομένων. Ακόμη σε ακατάλληλες εισαγωγές σε επιμέρους επιστημονικούς κλάδους και ακατάλληλες μεταφράσεις κειμένων από άλλες γλώσσες, κλασικών ή σύγχρονων, για τη διεξαγωγή φροντιστηρίων και σεμιναριακών ασκήσεων. Ένα επιπλέον πρόβλημα είναι η αβεβαιότητα που επικρατεί ακόμα στο χώρο των κοινωνικών επιστημών ως προς τα κριτήρια επιλογής και αξιολόγησης του διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού και του επιστημονικού του έργου. Από αυτή την άποψη το σύστημά μας δεν έχει εξέλθει ακόμη από την πρώτη φάση συγκρότησής του μέσα από εξαιρετικά αντιφατικές διαδικασίες. Επειδή προ του 1974 ουσιαστικά δεν υπήρχαν κοινωνικές επιστήμες, μεγάλο μέρος των ανθρώπων που έλαβαν τις βασικές αποφάσεις για το χαρακτήρα και το μέλλον τους προέρχονταν από άλλους συγγενείς κλάδους και δεν ήταν αρκετά εξειδικευμένοι, ενώ δεν υπήρχε και κρίσιμη και διαφοροποιημένη μάζα νέων επιστημόνων διαθέσιμων, που να επιθυμούν να εισέλθουν στο χώρο αυτό, δεδομένου ότι η έλλειψη οργανωμένων σπουδών και προοπτικής απασχόλησης που χαρακτήριζε το προηγούμενο σύστημα απέτρεψε ένα μέρος των ικανών νέων φοιτητών να στραφούν προς τις μακρόχρονες και επίπονες σπουδές που απαιτούνται προκειμένου να διαμορφωθούν νέοι πανεπιστημιακοί υψηλού επιπέδου στους κλάδους αυτούς.

Επειδή δε και οι κριτές τους δεν ήταν πάντοτε οι ειδικοί, (και εν

όφει μάλιστα της συγκρότησης των εκλεκτορικών σωμάτων μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '80, από τακτικούς καθηγητές πολύ διαφορετικών μεταξύ τους κατευθύνσεων, συγκεντρωμένους σε Σχολές), και δεδομένου ότι πολλοί επιστήμονες από άλλες περιοχές μεταπήδησαν στις κοινωνικές επιστήμες, προέκυψε ως αποτέλεσμα στο χώρο αυτό να υπάρχει αυτή η ανάμειξη από ειδικούς και μη-ειδικούς και να είναι δυσχερέστατο να επικρατήσουν πάντοτε κριτήρια υψηλού επιπέδου κατά τις αξιολογήσεις. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται και στα επιστημονικά περιοδικά, όπου υπάρχει συνύπαρξη συμβολών επιστημονικού επιπέδου και κειμένων χωρίς επιστημονικό ενδιαφέρον και όπου τα υποβαλλόμενα κείμενα, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, δεν υπόκεινται σε ελεγχόμενες διαδικασίες κριτών. Ιδιαίτερως δε ανθεί και το είδος μεικτών περιοδικών που θεραπεύει, πλην του επιστημονικού ενδιαφέροντος και στόχους ενημέρωσης, πολιτικούς κ.ά.

Τα πράγματα δυσχεραίνονται για όσους αναζητούν λύσεις στα προβλήματα αυτά από τα φαινόμενα επιστρωμάτωσης κρίσεων που παρατηρούνται στις κοινωνικές επιστήμες, από το γεγονός ότι ένα υπόδειγμα "καλού" ή "ορθού" τμήματος, πανεπιστημίου κοινωνικών επιστημών κ.λ.π. δεν υπάρχει ως κάτι σταθερό, αλλά αλλάζει και υπονομεύεται διαρκώς διεθνώς από τις ίδιες τις αλλαγές στις κοινωνίες και στις κοινωνικές ανάγκες. Το επιστημολογικά οριοθετημένο τμήμα της ιδιαίτερης επιστημονικής περιοχής (κοινωνιολογία, πολιτική επιστήμη κλπ), όπως υπήρξε ακόμη στην Ευρώπη και στην Αμερική μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70, έχει πεθάνει διεθνώς, ενώ στην Ελλάδα δεν υπήρξε ποτέ. Διεθνώς σήμερα τα τμήματα κοινωνικών επιστημών προσανατολίζονται προς διαφοροποιημένες ειδικεύσεις και αποκτούν κέντρα βάρους και κατευθύνσεις σε ενδιάμεσες και διεπιστημονικές περιοχές, γεγονός που αντανακλά την ανάπτυξη του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας και τις αντίστοιχες διαφοροποιήσεις των αντιλήψεων για τις κοινωνικές επιστήμες.

Κάποιοι χωρισμοί μεταξύ των επιστημών αυτών, λ.χ. μεταξύ της κοινωνιολογίας και της πολιτικής επιστήμης ή μεταξύ της πολιτικής επιστήμης και της οικονομίας, αυτονόητοι κατά το παρελθόν, επανατίθενται σήμερα υπό συζήτηση. Αρα έχουμε να αντιμετωπίσουμε εδώ προσθετικά προς την έλλειψη εξειδίκευσης στο δικό μας χώρο, προβλήματα διαρκών αναπροσαρμογών σε σχέση με το διεθνή περίγυρο.

Για την αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών δεν υπάρχουν βέβαια κάποιες έτοιμες τεχνοκρατικές λύσεις. Ούτε είναι αυτό που χρειαζόμαστε πρωτίστως, αλλά μάλλον η συνεννόηση πάνω σε προβλήματα, σε ανάγκες, σε προτεραιότητες και η επεξεργασία στρατηγικών ανάπτυξης τμημάτων κοινωνικο-επιστημονικής κατεύθυνσης ανοιχτών στα νέα προβλήματα, στην επιστημονική έρευνα, στη συνεργασία και στην κριτική. Αλλά πίσω από όλα αυτά ζητούμενο είναι πραγματικά ένα πολιτικό πρόβλημα και ένα πρόβλημα των κοινωνικών επιστημών, κατά πόσον δηλαδή η κοινωνία μας είναι σε θέση να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της παιδείας, ιδιαίτερα της πανεπιστημιακής και να βρει διεξόδους στα διλήμματά του και πώς μπορούν τα μέλη της να δραστηριοποιηθούν γι' αυτό.